

‘Stanbrook’: l’últim vaixell que pogué fugir del terror franquista

En uns dies es complirà el 75 aniversari des que la nit del 28 de març del 1939, cap al final de la guerra, un vell carboner britànic, l'«Stanbrook», salpava del port d'Alacant amb tres mil republicans atapeint bodegues i coberta que fugien de les represàlies franquistes. A terra, però, restaren moltes més persones esperant un vaixell salvador que no arribà. Episodi històric cabdal motiu d'una sèrie d'actes commemoratius per part d'una comissió, «Operació Stanbrook», d'homenatge a la memòria republicana.

Som a finals del mes de març del 1939, en les raneres d'una guerra civil a Espanya que ha dessagnat el país. Les línies del front es fan miques. El bàndol insurgent del general Francisco Franco és el guanyador de la confrontació. El feixisme, amb el su-

port dels règims totalitaris d'Alemanya i Itàlia, ha guanyat la partida al govern legítim de la República, abandonat a la seua sort per les potències democràtiques. S'albira el final de la guerra, però això no significa que arribarà la pau: la repressió de les tropes franquistes a les zones

que ha anat conquerint des de l'inici de les hostilitats, el 1936, augura un final sanguinari i una persecució implacable contra tots aquells que s'han significat en favor de la República en l'àmbit militar, sindical o polític, independentment d'haver participat o no en les atrocitats de la

zona republicana als inicis de la guerra. Uns 300.000 republicans han eixit ja del país, el mes de febrer, a través dels Pirineus. Però aquella eixida ja està barrada.

El coronel Segismundo Casado, que havia encapçalat el 5 de març un colp d'estat contra el govern de Juan Negrín havia fugit a València, juntament amb la majoria del Consejo Nacional de Defensa, abans que les tropes colpistes arriben a Madrid, tracta de negociar amb Franco un acord de pau. Casado intenta que l'exèrcit nacional no entrebanque la fugida dels republicans que vulguen abandonar Espanya. I, paral·lelament, demana ajuda internacional, sobretot a França i Gran Bretanya, perquè envien vaixells per poder evacuar la gent.

Tots aquells intents fracassen. Franco tan sols vol una rendició incondicional. I

francesos i britànics no volen comprometre la seua neutralitat. La deserció i fugida a Bizerta, a principis de març, de la flota afí al govern republicà, amb base a Cartagena, complica encara més l'eixida per mar. A més, l'Estat Major de l'Armada de Franco decreta el bloqueig de la costa mediterrània. És la tempesta perfecta per a un hipotètic pla d'evacuació. Tot apunta que Casado no té pla alternatiu per al fracàs de les seues negociacions. Però algú sí que té un pla entre els republicans: la Federació Socialista d'Alacant, amb Rodolfo Llopis al capdavant de les operacions, comença a contractar vaixells i elaborar llistes per poder evacuar els militants socialistes que podien estar en perill en cas de ser detinguts pels rebels. Els mercants *Ronwyn* i *African Trader*, contractats pels socialistes alacantins, aconsegueixen burlar el bloqueig i transportar fins a Orà uns quants centenars de republicans. El dia 18 de març pot eixir del port de València el *Léopard*, amb un centenar de passatgers entre polítics i sindicalistes.

Hi ha més vaixells que aconsegueixen partir per aquells dies d'Almeria, Gandia, València o Alacant, port al qual van arribant milers de persones buscant el seu passaport cap a l'exili atíats pel pànic i per l'ofensiva definitiva de Franco llançada al dia 26 de març. Es corre la veu que la del port alacantí és la millor opció per fugir de les tropes rebels, una brama que cap al 28 de març adopta el caràcter de consigna. Les carreteres en direcció a Alacant, principals i secundàries, són un llarg rosari de vehicles carregats d'humanitat, pors i esperances. La ciutat, en una situació límit pels anys d'escassetesa i amb el record encara nítid del salvatge bombardeig del Mercat Central de la ciutat, el 25 de maig del 1938, és un caos absolut. I el port, un angoixant i incòmode vesper sobretot amb l'arribada dels efectius militars desmobilitzats pel Consejo Militar el dia 28 de març. Casado, que curiosament està empentant els republicans a fugir cap al port d'Alacant, amb la promesa que hi haurà més vaixells per transportar-los, es desplaça el dia 29 a Gandia, on embarca, amb els seus i alguns efectius militars en un vaixell de guerra britànic, l'*HMS Galatea*.

L'atenció està centrada a Alacant, on ja hi ha congregades milers de persones. S'espera l'arribada de vaixells per fer

front a aquesta gran evacuació, però al port sols n'hi ha un parell, de càrrega, el *Maritime* i l'*Stanbrook*, un petit vaixell de 1.383 tones, 70 metres d'eslora i 10 de mànega, construït el 1909 a les drassanes de Newcastle.

Aquesta nau, dedicada al transport de carbó fins l'any 1936, servia ara al millor postor. El seu capità era el gal·lès Archibald Dickson, un marí bregat i amb experiència militar a la I Guerra Mundial, en què visqué l'experiència d'un naufragi. Dickson dirigia una dotació no superior als 10 mariners que degué ser incapaç de retenir l'allau de persones que, estant o no dins de les llistes elaborades per la Federació Socialista d'Alacant, empentaren per fer-se un lloc al vaixell. Per iniciativa pròpia, empès per les circumstàncies o aprofitant una possibilitat de negoci, o per una barreja d'aquelles motivacions, no totes heroiques, Dickson acollí un passatge molt superior a la capacitat de la nau, com s'aprecia a través de fotografies com la icònica imatge que encapçala aquest reportatge i a través del testimoni dels passatgers. La llista oficial recollida per les autoritats franceses a l'arribada al punt de destinació de l'*Stanbrook*, Orà, parla de 2.683 passatgers: l'obri Justo Arcos Sánchez, de 30 anys, que passarà a la posteritat per tenir el número 1 d'aquella relació, i la tancava Nemesio Rico Rico, de 42 anys, el passatger 2638. Però foren uns quants més, al voltant de 3.000, els republicans que, la nit del 28 al 29 de març partiren a un exili incert. Un passatge amb una composició ideològica diversa: l'historiador Juan Bautista Vilar, l'estudiós que difongué la llista, fa un desglossament entre republicans (590), socialistes (572), cenetistes (304), comunistes (196) i persones sense cap adscripció política o sindical (428). També hi ha 184 antics membres de les Brigades Internacionals que, malgrat la desmobilització i repatriació d'aquells cos de voluntaris, decideixen romandre en la terra que han vingut a alliberar del feixisme.

El passatge també reunia tot tipus de dedicacions professionals, una mena de petita representació a escala de la República que havia deixat d'existir xafada per la bota feixista. Històries diverses, de gent que va sola, amb la família, que simplement té por pel que puga passar o que té un passat comprometedor. Relats com el del murcià Jacinto Cazorla

Imatge d'un bombardeig al port d'Alacant presa per l'aviació italiana el 25 de març. De la tesi doctoral de Gaspar Díez Pomares. El vaixell que es veu a la dreta de la imatge podria ser l'*Stanbrook* en la seua arribada al port alacantí.

Flores, sindicalista de la UGT, miner de professió i passatger número 1.086 de l'*Stanbrook*, relatada a EL TEMPS pels seus familiars. Cazorla fugí del seu poble, La Unión, després de tancar a la presó, a punta de pistola el sergent de la Guàrdia Civil i l'alcalde d'aquella població. "Va seure cinc minuts a la cadira de l'alcalde i va eixir rabent cap a Alacant", relata el seu nét, Jacinto Cazorla, qui assegura que el seu avi no tenia delictes de sang però sí que estava molt marcat políticament. "Sabia que havia d'eixir i eixí", rebla el seu descendent. Cazorla viatjà sense la família. I la seua història arribà als seus familiars perquè aconseguí tornar després de 27 anys exiliat, la major part del temps a la ciutat marroquina de Casablanca. Va morir 20 dies abans de l'atemptat a l'almirall Carrero Blanco, el desembre del 1973. El record de l'avi i el treball de la besneta de Cazorla, una jove historiadora, han despertat l'interès per tot el que tinga a veure amb el tema de l'*Stanbrook*.

També viatjaven, segons la llista oficial de les autoritats franceses, 372 in-

fants, alguns d'ells nadons, i 328 dones. Degueren ser-ne alguns més. Sobta, sabent les condicions absolutament precàries en què es va realitzar el viatge de manca d'higiene, amuntegament, polls escampats per les mantes dels soldats que venien del front, carència d'aigua i aliment. Sense llocs, altrament, on fer les necessitats. A la bodega, l'olor d'humanitat devia ser insuportable, així com les estretors, l'angoixa i la incertesa dels adults barrejada amb les necessitats peremptòries dels més menuts. No foren 22 hores de viatge precisament còmodes. Però aquell era el passatge de l'esperança, dels tres milers de republicans que havien tingut la sort de partir la nit del 28 al 29 de març, entre les 10 i les 11, segons les diferents versions, aprofitant l'obscuritat i les condicions climatològiques. Tot just abans d'un bombardeig al port d'Alacant que, si s'haguera esdevingut uns minuts arrere, hauria pogut ser letal per a l'*Stanbrook*, vaixell que patia un perillós escorament per l'excés de càrrega. Ben mirat, que aquesta enorme *pastera*, com ha dit algú, poguera arribar

22 hores després amb la seua càrrega d'humanitat al port secundari de Mers-el-Kebir no deixa de ser un fet miraculós, si bé és cert que per a molts passatgers de l'*Stanbrook* en aquell moment començava una altra i de vegades llarga odissea.

Desesperança i mort al port.

Abans de contar la segona part de la història dels passatgers de l'*Stanbrook*, tanmateix, tornarem al port d'Alacant, on milers de persones desesperades —es calcula que unes 15.000— incloent-hi molts soldats que encara conserven les seues armes, no saben que el carboner de Dickson és el darrer vaixell que eixirà d'allí. I en el cas que algun altre mercant s'hi haguera acostat per arreplegar gent, el resultat, segurament, hauria estat una batalla campal per aconseguir algun lloc per fugir. Una de les tristes anècdotes del moment és la del comandant comunista Narciso Julián, que arribà al port amb altres soldats, entre ells un mecànic que aconseguí reparar un petit vaixell pesquer. Amb tot, en escoltar el soroll

del motor, una allau humana es llança sobre l'embarcació i la va fer bolcar i enfonsar-se.

L'estat de nervis, la fam, la set, la desmoralització per la no arribada d'un vaixell salvador anava minant l'esperit d'uns aspirants a exiliats que, malgrat tot, mantenen un cert ordre. Si més no, entre aquella massa hi ha un grapat de les persones més preparades de la zona republicana, entre polítics, intel·lectuals, periodistes o sindicalistes. Els elements més ideologitzats tracten de mantenir la disciplina, però no poques persones albiren ja una destinació fatal. A poc a poc, comencen a produir-se suïcidis: gent que es llança a les roques o empra la seua arma per no enfrontar-se a la realitat que li espera. Algunes escenes són dantesques, com la d'un jove que es pega un tret al pit i, de retruc, mata un ancià a qui li arriba la bala. O la d'algú que puja als cables d'alta tensió per electrocutar-se. O de qui s'obri les venes a navalla. L'escriptor Max Aub relata l'escena d'un home que es pega un tret al cap i la seua sang esquitxa el plat de lletilles que menja un altre home al seu costat. La notícia que Casado i altres membres del Consejo Nacional de Defensa han embarcat a Gandia rumb a Marsella degué tenir també un efecte devastador de desmoralització. A l'horabaixa del dia 30 de març, les tropes italianes de la divisió Littorio entren a Alacant.

Els dies 30 i 31 s'obri una petita finestra a l'esperança: el general italià Gambara sembla disposat a permetre l'evacuació dels republicans a canvi de no ser rebuts a trets a la ciutat. Extraoficialment, el port és zona neutral, però el govern francès no dona el vist-i-plau a permetre l'entrada en territori francès a cap fugitiu. Tot i això, alguns vaixells cridats pel Comitè Internacional d'Ajuda a Espanya s'acosten al port, però l'absència de marina de guerra britànica i francesa els fa desistir. Una autèntica tortura psicològica per als republicans que van abandonant l'esperança per degoteig. Quan les tropes italianes entren al Port, s'han produït mig centenar de suïcidis. Hi ha 16.000 captius, comptant 2.000 dones i xiquets. Alguns centenars seran reclosos al Castell d'Alacant i d'altres presons. La resta aniran al camp de concentració d'Albatera.

EL TEMPS

En les imatges, el capità Archibald Dickson, a la coberta de l'*Stanbrook*. A la dreta, els treballs forçats en el tren Transsaharià i el camp de concentració de Morand Boghari.

La segona odissea dels passatgers de l'*Stanbrook*'. Mentrestant, els republicans que sí que han pogut salpar arriben a Orà, on la rebuda de les autoritats colonials franceses no és cordial, precisament, i en un primer estadi no permeten el desembarcament. Hi ha reserves de caire logístic però, sobretot, per la ideologia del passatge: hi ha por d'una contaminació de les idees esquerranes. Tan sols deixen baixar algunes personalitats polítiques, ancians, dones i infants, un parell de centenars, que van a parar a un centre d'acollida.

La situació de manca d'aliments i aigua a bord i les condicions sanitàries són preocupants. Per sort, a la zona hi ha una forta immigració espanyola, en alguns casos familiars dels passatgers, que assisteix amb aigua i aliments l'*Stanbrook*. Però són els estrats populars: les classes benestants espanyoles havien abraçat la causa franquista. A la segona setmana, fruit de la pressió popular, s'autoritza un desembarcament massiu per etapes. Al vaixell, la gent que resta ho fa en unes condicions deplorables i cada vegada més degradades. La por d'una epidèmia –hi ha un brot de tifus– obliga

H.M.S. Galatea

L'èxode marítim dels republicans

Tipus vaixell	Nom	Lloc i data	Passatgers
Mercant	Ronwyn	Alacant, 11 de març	761 passatgers
Mercant	S. Bonwyn	Almeria, 12 de març	(?)
Càrrega	Stanhope	València, 14 de març	60 passatgers
Vapor	Stancor	Gandia, 14 de març	(?)
Mercant	African Trader	Alacant, 16 de març,	1.250 passatgers
Mercant	Lézardieux	València, 18 de març	500 passatgers
Mercant	Maritime	Alacant, 28 de març	(?)
(?)	V-31	Almeria, 28 de març	200 passatgers
Carboner	Stanbrook	Alacant, 28 de març	3.016 passatgers
Vaixell de guerra	H.M.S. Galatea	Gandia, 29 de març	194 passatgers

Més un nombre indeterminat de refugiats que pogueren fugir en vaixells de pesca de Gandia, Dénia, Santa Pola, Benidorm, la Vila Joiosa, Àguilas i d'altres.

Memòria d'una jove passatgera de l'“Stanbrook”

El 75 aniversari d'uns fets com els de l'Stanbrook podien passar desapercebuts a les autoritats, però no a la societat civil. Des de fa temps, treballa en un seguit d'actes commemoratius una comissió de treball anomenada “Operació Stanbrook: Homenatge a la Memòria Republicana”. Un dels punts àlgids del programa elaborat per aquesta comissió havia de ser un viatge en vaixell des d'Alacant a Orà, el dia 28 de març, que les autoritats algerianes, immerses en un delicat procés electoral, van bloquejar. Els organitzadors esperen que les converses fructifiquen aviat.

Mentrestant, van realitzant-se actes com el que acollí la Universitat de València el divendres 21 de febrer, en què es va visionar l'estremidor documental de Joan Sella *Cautivos en la arena* (2006), que narra les penalitats al Sàhara de molts dels exiliats. A l'acte estigué present també Helia González, passatgera número 2.277, que aportà el seu testimoni sobre el viatge. I s'hi presentà una senyera feta a l'exili d'Orà duta a l'acte per la seua dipositària, l'exiliada a Xile Iris Figuerola. A més del viatge, i una sèrie d'activitats paral·leles a Algèria, està previst el muntatge d'una exposició a la Universitat de València sobre l'Stanbrook amb la col·laboració del dibuixant Paco Roca.

L'interès principal aquests dies, amb tot, és el testimoni d'aquells que visqueren el viatge en primera persona, com ara Helia González, que tenia quatre anys i tres mesos quan pujà a l'Stanbrook. Segons va relatar aquesta dona, natural d'Elx, son pare arribà del front un dia abans de la partida

Helia González, a l'esquerra, amb Iris Figuerola, exiliada a Xile, i la senyera d'Orà.

del vaixell. Agafaren un tren a Alacant “totalment atapeït de gent”. “Després correguérem fins que poguérem arribar al port. Mon pare portava al braç la meua germana, de 22 mesos. Jo estava desfeta. No dúiem equipatge, més que una maleteta d'uns 30 centímetres, amb algunes mudes per a la meua germana i alguns coberts de plata per si calia vendre'ls”, relata. Malgrat el cansament, “el viatge era un premi. Feia dos anys que no veia mon pare, i veure'ns allí els quatre, era una festa. Cansada i angoixant, però una festa”.

Helia i la seua família aconseguiren pujar al vaixell, moment en què recorda que el capità Dickson l'agafà al braç i la diposità a terra, un instant molt especial per a ella atesa l'admiraació que sent per aquell home. Aquesta dona d'aspecte ja fràgil però de veu segura i ferma, ens parla de les incomoditats del viatge. També recorda molt nítidament el moment de baixar de l'Stanbrook escortada per uns imponents soldats senegalesos. I uns expositors de pa molt blanc, article inèdit per a ella durant els anys de la guerra. La seua família era una de les que tenia la fortuna de tenir parents a Algèria, concretament uns cosins de sa mare. Després d'una estada en el que Helia anomena “colònies”, anaren a viure amb ells. La convivència, però, no fou fàcil. “Els cosins de ma mare eren molt de dretes, li deien a mon pare que alguna cosa devia haver fet. L'ambient era així, estàvem dimonitzats. La gent, fins i tot, se sorprenia que no tinguérem cua”, conta amb fàstic. Es quedaren una dècada a Algèria, fins que la inestabilitat del país aconsellà tornar.

a desallotjar el vaixell i desinfectar-lo, el 27 d'abril, quan encara hi ha un miler llarg de persones a l'Stanbrook, que no són alliberades fins que se'ls abona una forta quantitat a les autoritats colonials per sufragar les despeses dels refugiats. Finalment, l'1 de maig del 1939, deixen marxar l'Stanbrook. Al cap de poc de temps, el 18 de novembre del 1939, el vaixell és afonat per un submarí a Anvers. Mor tota la tripulació, incloent-hi el capità Dickson.

La sort dels exiliats de l'Stanbrook és diversa: qui té família i refugi a Algèria, evita anar als camps de concentració. Alguns, molt pocs, poden embarcar a

França o Amèrica. De la resta se'n fan dos grans grups: els combatents són traslladats als camps de Morand i Suzzoni, en els desolats paratges de Boghari i Boghar. Llocs immunds, on són sotmesos a condicions duríssimes i a una repressió brutal. Els més dèbils i malalts no sobreviuen. Mentrestant, els civils són internats en presons i camps.

El pitjor, amb tot, arribà amb el règim col·laboracionista de Vichy, que mamprenen una depuració dels elements més ideològics, els quals ailla a l'infern de Djénien Bou, amb jueus i nacionalistes musulmans. Alguns republicans anaren a parar a camps de treball, sotmesos a

una disciplina salvatge, i emprats per la construcció del Transsaharià, una línia fèrria entre Algèria i Senegal. Un periple brutal relatat al documental de Joan Sella *Cautivos en la arena*, produït per TVE. Amb la caiguda de Vichy, els brutals directors d'aquells camps foren jutjats i condemnats. Els albergs i camps per a civils anaren tancant-se. Molts optaren per restar a Algèria. En acabat, tan sols uns 12.000 republicans pogueren fugir del terror franquista en aquells terribles dies de març del 1939.

Xavier Aliaga